

ÜNİTE 2

Noktalama İşaretleri

Giriş

Yazılı anlatım, insanlığın ortak belleği olan yazının bulunması ile başlar. Belli bir düzene sahip olmasa da noktalama işaretlerinin yazının icadından beri kullanıldığı belirtilmektedir. Antik çağda noktalama işaretlerinin kullanımı, kopyası tamamlanan kitapların gözden geçirilip düzeltilmesi sırasında yapılıyordu. 16. yüzyılda matbaanın gelişmesi ile noktalama işaretlerinin kullanımı da yaygınlık kazanmıştır. 19. Yüzyılda noktalama işaretleri genelleşmiş ve belli kurallara bağlanmıştır. Bugün dünyada kullanılan Çin, Arap, Ermeni, Kiril gibi birçok alfabede çoğunlukla Batılı noktalama işaretleri kullanılmaktadır.

Noktalama işaretleri kurallarının tam ve doğru betimlenmesi, yazılı anlatımı seçen kişilerin, yazılarında noktalama işaretlerini doğru ve tutarlı kullanmasını sağlayacaktır. Bu ünite de günümüz Türkçesindeki başlıca noktalama işaretleri ve kullanıldığı yerler üzerinde durulacaktır.

Noktalama İşaretleri

Konuşmanın inceliklerini yazıya aktarmak ve iletiyi eksiksiz ve doğru olarak okura ulaştırabilmek için yazılı anlatımda birtakım işaretler kullanmak gerekir. Anlatımda okumayı, anlamayı kolaylaştıran, yazarın okura aktarmak istediği duygu ve düşüncelerin doğru ulaşmasına yardımcı olan, sözdeki vurguyu, tonu belirten bu işaretlere noktalama işaretleri denir.

Türkçenin yazıldığı alfabelerde kullanılan noktalama işaretleri Batı'dan aldığımız sistem kadar kapsamlı değildi. Sayfa 28 Resim 2.1, 2.2 ve 2.3'te farklı dönemlerde ve farklı metinlerde kullanılan noktalama işaretlerine örnekler verilmiştir. Günümüzde kullandığımız noktalama işaretlerinin birçoğu, yazı dilimize Batı'dan, Tanzimat döneminde geçmiştir.

Nokta (.)

1. Cümlelerin bittiğini göstermek amacıyla cümle sonuna konur.
2. Rakamlardan sonra konursa sıra sayı sıfatlarını türetir; yani -ncı eki yerine geçer.
3. Kimi kısaltmalarda kullanılır.
4. Tarih yazarken gün, ay ve yıl rakamla yazılıyorsa bunların arasına nokta konur.
5. Saat yazımında saat ile dakika arasına nokta konur.
6. Bir yazıda maddeleme yapılıyorsa maddeleri belirtmek için kullanılan rakam veya harflerden sonra konur.
7. Bilimsel yazılarda kaynakça yazımında kullanılır.
8. Büyük rakamların okunuşunu kolaylaştırmak için rakamlar basamaklara ayrılarak aralarına nokta konulmaktadır.
9. Matematikte çarpma işlemi işareti olarak kullanılır.

Virgül (,)

1. Öznenin yüklemden uzak düştüğü cümlelerde, öznenin sonra virgül konur.
2. Cümlede kelime öbeklerini belirginleştirmek için kullanılır.
3. Cümlede benzer veya eş değer öğeler, art arda sıralanıyorsa bunların arasına konur.
4. Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur.

5. Bu, şu, o zamirleri özne olarak kullandığında bunları işaret sıfatlarıyla karıştırmamak ve anlam karışıklığına yol açmamak için konur.
6. Çünkü, ama, fakat, ancak gibi bağlaçlar cümleleri birbirine bağlıyorsa bu bağlaçlardan önce virgül konabilir.
7. Alıntı cümleler tırnak içi yerine virgüllerle de verilebilir.
8. Konuşma çizgisiyle verilen alıntıların bitiminde kullanılır.
9. Kelimeler pekiştirme amacıyla tekrarlanıyorsa birbirinden virgülle ayrılır.
10. Hitap (seslenme) kelimelerinden sonra kullanılır.
11. Onaylama veya ret bildiren kelimelerinden sonra kullanılır.
12. Bilimsel çalışmalarda kaynakça yazımında kullanılır.
13. Rakamların yazımında kesirleri göstermek için kullanılır.

Noktalı Virgül (,)

Sıralı cümleyi oluşturan cümleler, virgülle ayrılıyor ve kendi aralarında gruplanabiliyorsa bu gruplar birbirinden noktalı virgülle ayrılır.

1. Bir cümlede virgüllerle ayrılan kelimeler veya kelime öbekleri kendi içinde gruplanabiliyorsa bunlar da birbirinden noktalı virgülle ayrılır.
2. Bağlaçlı cümleleri birbirine bağlamak için, çok defa bu bağlaçlardan önce kullanılır.
3. Birden çok cümlelerin birlikte kullanıldığı yapıların öznesi ortak ise bu durumda noktalı virgül öznenin sonuna konur.
4. Aynı eki alan kelimeler virgülle art arda sıralandığında oluşabilecek anlam karışıklığını önlemek için kullanılır.

İki Nokta (:)

1. Cümleyle ilgili verilecek örneklerden önce kullanılır.
2. Cümleden sonra, cümle ile ilgili yapılacak açıklamadan önce kullanılır.
3. Karşılıklı konuşma bölümlerinde konuşucuyu bildiren kelimenin sonunda kullanılır.
4. Ses bilgisiyle ilgili çalışmalarda ünlünün uzun olduğunu göstermek için ünlüden sonra konur.
5. Matematikte bölme işlemi işareti olarak kullanılır.
6. Genel ağ adreslerinde kullanılmaktadır.

Üç Nokta (...)

1. Yazarın söyleyeceklerinin tam olarak bitmediği ya da devamını okuyucuların hayal gücüne bıraktığı izlenimini uyandıran cümlelerin sonuna konur.
2. Konuyla ilgili örneklerin devam ettiğini bildirmek için üç noktadan yararlanılır.
3. Alıntı yapıldığında atlanan yeri belirtmek için kullanılır.
4. Konuşma bölümlerinde, duraksama veya kekelemeyi göstermek için kullanılır.
5. Karşılıklı konuşmalarda cevap verilmediğini, sessiz kalındığını belirtir.
6. Devam eden bir dizinin tamamını, uzun uzun yazmamak için üç noktadan yararlanılır.
7. Açıkça ne olduğunu yazmak istemediğimiz kişi, yer, kurum vb. adı yerine üç nokta konur. Aynı şey argo, küfür sözlerini yazarken de söz konusudur.
8. Ünlem ve soru işaretinden sonra anlatımı pekiştirmek için konur.

Soru İşareti (?)

1. Türkçede soru cümleleri, ya mi soru eki yada kim, ne, neden, niçin, nere, nasıl, niçin gibi soru bildiren kelimelerle kullanılır. Bunların bulunduğu cümlelerin sonuna soru işareti konur.

2. Konuşma dilinde, hiçbir soru eki veya kelimesi kullanılmadan vurguyla cümleye soru ifadesi katılabilir. Bu durum konuşma metinleri yoluyla yazıya da aktarılabilir.
3. Bir yazıda yer, tarih vb. verilen bilgilerle ilgili olarak tereddütler varsa bu durum, ayraç içinde soru işareti kullanarak belirtilir.
4. Soruyu pekiştirmek için soru işaretinden sonra iki nokta konabilir.

Ayraç/Parantez ()

1. Cümleyle doğrudan ilgisi olmayan açıklamalar ayraç içinde verilebilir.
2. Bilinmediği düşünülen veya başka dillerdeki karşılığı verilmek istenen bir kelimenin yabancı dildeki veya Türkçedeki karşılığı ayraç içinde verilebilir.
3. Örnekler ayraç içinde gösterilebilir.
4. Bilimsel yazılarda, önemli kişilerin doğum ve ölüm tarihleri; aynı şekilde devletler, kurumlar veya kuruluşların kurulma ve yıkılma tarihleri; eserlerin üretilmesinin başlama ve bitiş tarihleri ayraç içinde gösterilir.
5. Olayların yaşandığı, eserlerin yazıldığı, basıldığı tarih veya yer ayraç içinde verilir.
6. Soyadı Kanunu çıkmadan önce tanınmış olup da kanunla birlikte soyadı alan kişilerin soyadları ayraç içinde yazılabilir.
7. Alıntılarda atlamalar yapılıyorsa bu kısım ayraç içinde üç nokta ile gösterilebilir.
8. Konuşma dilinde kimi zaman olumlu görüş belirtir; ancak aslında görüşün olumsuz olduğu jest ve mimiklerle ifade edilebilir. Yazı dilinde bunu belirtmek için ayraç içinde ünlem işareti kullanılır.
9. Bilimsel yazılarda verilen bilgilerle ilgili olarak tereddütler varsa ayraç içinde soru işareti kullanılarak bu durum belirtilir.
10. Bilimsel yazılarda alıntının veya bilginin kaynağı ayraç içinde gösterilebilir.
11. Tiyatro eserlerinde oyuncunun konuştuğu sıradaki davranışları veya o sırada sahnede gelişen diğer olaylar ayraç içinde verilir.
12. Maddeleri belirtmek için kullanılan rakam veya harflerden sonra konur.
13. Bilimsel yazılarda kaynakça yazımında kullanılır.

Köşeli Ayraç []

1. Ayraç içinde ayraç açılacağı zaman, yay ayraçtan önce köşeli ayraç kullanılır.
2. Eski dillere ait metinleri inceleyen bilimsel çalışmalarda, metinde okunamayan yerler hakkında yazarın bir tahmini varsa bunlar köşeli ayraç içinde gösterilir.

Tırnak İşareti (" ") (« »)

1. Aynen aktarmalar, kelime, kelime öbeği ya da cümle olsun tırnak içinde verilir.
2. Cümlede özellikle vurgulanan unsurlar tırnak içinde verilebilir.
3. Vurgulanmak istenen özel adlar, bölüm başlıkları veya kitap, makale, köşe yazısı başlıkları vb. tırnak içinde verilebilir.
4. Bilimsel yazıların kaynakçalarında makale adları tırnak içinde verilir.

Tek Tırnak (' ')

1. Açılan tırnak içinde ikinci bir tırnak açma ihtiyacı duyulursa tek tırnak işareti kullanılır.

Eğik Çizgi (/)

1. Düz yazıda yapılan şiir alıntılarında mısraları birbirinden ayırmak için kullanılır.
2. Özellikle bilimsel yazılarda veya, hem o hem bu bağlaçlarının yerine kullanılır.

3. Dil bilgisi çalışmalarında eklerin farklı biçimlerini gösterirken kullanılır.
4. Matematikte bölme işareti olarak da kullanılır.

Kesme İşareti (')

1. Özel isme gelen iyelik, hal ve bildirme eklerinden önce araya kesme işareti konur.
2. Kesme işareti kullanılması gerekmeyen kimi cins isimler vurgulanmak istendiğinde ve bunların ardına ek getirildiğinde kesme işareti konabilmektedir.
3. Türkçeye Arapçadan giren ve kelimenin aslında, bu dile özgü aynı sesi olan kelimelerde, bu ses için kesme işareti kullanılmaktadır.
4. Türkçede n'olmak, n'etmek gibi birleşik yapıların yazımında kullanılır. Bu durum daha çok, ölçü gereği, şiir dilinde görülür.
5. Harflere veya rakamla yazılmış sayılara ek getirildiğinde konur.
6. Kısaltmalara durum eki getirildiğinde bunlar, kesme işaretiyle ayrılır.

Kısa Çizgi (-)

1. Satır sonuna sığmayan kelimeleri bölerken konur.
2. Cümledeki kelime öbekleri veya ara cümleleri belirginleştirmek için başlarına ve sonlarına konur.
3. Türkçeye yerleşen ve yer, kurum, eser veya önemli bir olay adı vb. biçimde kullanılan Farsça ve Arapça asıllı tamlamalarda kullanılır.
4. İki rakamın arasına konduğunda yaklaşıklık, aşağı yukarılık anlamı katar.
5. Tarih bildiren iki rakamın arasına konunca arasında, ve, ile, iladen ...e anlamı katar.
6. Birbiriyle ilişkili kavramlar birlikte yazıldığında araya kısa çizgi konabilir.
7. Karşıtlık ilişkisi belirtmek amacıyla ilgili kelimelerin arasına konur.
8. Bilimsel yazılarda, önemli kişilerin doğum ve ölüm, olayların başlangıç ve bitiş, aynı şekilde devletler, kurumlar veya kuruluşların kurulma ve yıkılma, eserlerin üretilmesinin başlama ve bitiş tarihleri ayrıca içinde aralarına kısa çizgi konarak gösterilir.
9. Dil bilgisiyle ilgi çalışmalarda eklerden önce konur, kelimelerin köklerini, gövdelerini, eklerini belirtmek için kullanılır.
10. Dilbilgisiyle ilgili çalışmalarda eklerden önce konur.
11. Fiil kök ve gövdelerini göstermek için kullanılır.
12. Kelimeleri hecelerine ayırırken kullanılır.
13. Matematikte çıkarma işleminde eksi işareti olarak kullanılır.
14. Sıfırın altındaki dereceleri göstermek için rakamın başına konur.

Uzun Çizgi (—)

1. Roman, hikaye, masal, tiyatro gibi türlerde kişilerin konuşmaları verilirken kullanılır.

Ünlem İşareti (!)

1. Acıma, üzüntü, sevinç, kızma, korku, şaşırma, coşma gibi her türlü duyguyu ifade eden kelime, kelime öbeği veya cümlelerden sonra konur.
2. Hitap, çağrı, seslenme, uyarı vb. bildiren kelime, kelime öbekleri veya cümlelerden sonra konur.
3. Onay veya ret bildiren kelimelerden sonra konabilir.